

Η είδηση της Αλωσης

Του ΚΩΣΤΑ Γ. ΤΣΙΚΝΑΚΗ

Ιστορικού

Η ΕΪΔΗΣΗ για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους προκάλεσε μεγάλη αίσθηση στις ελληνικές περιοχές. Οσοι διέφυγαν από την Πόλη, μετέφεραν τη δυσάρεστη εξέλιξη αρχικά στις πλησιέστερες περιοχές και τα νησιά, στα οποία κατέφυγαν. Το κύμα των Ελλήνων και Λατίνων προσφύγων άρχισε να διαχέεται τις εβδομάδες που ακολούθησαν παντού. Άνδρες, γυναίκες και παιδιά που κατόρθωσαν να επιζήσουν της αιματηρής εισβολής, ύστερα από μεγάλες περιπέτειες βρέθηκαν στη Λέσβο, τη Ρόδο και την Κύπρο, όπου αντιμετώπιστηκαν με συμπάθεια από τους ντόπιους κατοίκους. Στη Χίο, η οποία βρισκόταν κάτω από τον έλεγχο των Γενουατών, μεταξύ των προσφύγων που κατέφυγαν στο νησί ήταν ο Γενουάτης Λεονάρδος ο Χίος, Λατίνος αρχιεπίσκοπος της Λέσβου. Σε μακροσκελή επιστολή-έκθεσή του προς τον πάπα Νικόλαο Ε΄ στις 16 Αυγούστου 1453, περιέγραψε με κάθε λεπτομέρεια τις εφιαλτικές στιγμές που έζησε στην Κωνσταντινούπολη. Οι βενετικές κτήσεις της Εύβοιας, της Κρήτης, της Μεθώνης, της Κορώνης και της Κέρκυρας υπήρξαν επίσης χώροι υποδοχής δεκάδων προσφύγων. Μέσω των πλοίων που κινούνταν διαρκώς στο Αιγαίο το άσχημο νέο έγινε γνωστό σύντομα στη Δύση. Και εκεί, σύμφωνα με τις πηγές, προξένησε μεγάλη θλίψη.

Στην Πελοπόννησο, που αποτελούσε τη μοναδική πλέον ελεύθερη βυζαντινή περιοχή, η είδηση της Αλωσης γνωστοποιήθηκε με τον πιο επίσημο τρόπο. Την ανακοίνωσε ο ιστορικός Γεώργιος Σφραντζής ο οποίος, από τον Μάιο ως τον Σεπτέμβριο του 1453, γνώρισε μια προσωπική περιπέτεια. Κατά την κατάληψη της Πόλης αιχμαλωτίστηκε από τους Τούρκους και πωλήθηκε σαν σκλάβος. Τελικά εξαγοράστηκε και κατέφυγε στο Μυ-

στρά, στην αυλή των δεσποτών Θωμά και Δημητρίου Παλαιολόγων, αδελφών του Κωνσταντίνου.

Για τις αντιδράσεις που υπήρξαν στις ελληνικές περιοχές έχουν διασωθεί αρκετές μαρτυρίες στους χρονογράφους της εποχής. Αποκαλυπτική είναι η σχετική αναφορά του Λαόνικου Χαλκοκονδύλη. Την *Βυζαντιού συμφοράν* μετέφεραν στην Εύβοια γενουατικά πλοία τα οποία κατόρθωσαν να ξεφύγουν μέσα στη σύγχυση που δημιουργήθηκε. Αμέσως διαδόθηκε το νέο στις γειτονικές περιοχές όπου, όπως ήταν αναμενόμενο, επικράτησε πανικός. Όλοι οι κάτοικοι αναζήτησαν τρόπους διαφυγής, καθώς θεωρούσαν ότι σύντομα θα γνώριζαν την ίδια τύχη. Όπως συμπληρώνει παραστατικά ο ιστορικός της Αλωσης και αι νήσοι αι εν τω Αιγαίω σχεδόν τι ξύμπασαι ώρμηντο ες φυγήν, και οι ηγεμόνες των Ελλήνων και οι περί Πελοπόννησον συμφορά πληγμένοι ώρμηντο επί την θάλασσαν.

Σε αρκετά χειρόγραφα προερχόμενα από διάφορες ελληνικές περιοχές σώζονται ενθυμήσεις που αποτυπώνουν με τον πιο εύγλωττο τρόπο τον πόνο του απλού κόσμου μόλις πληροφορήθηκε την Αλωση. Ανάμεσα στα κείμενα αυτού του είδους, ξεχωρίζει εκείνο που διασώζεται στο *Χρονικόν* του Λεόντιου Μαχαιρά, στο οποίο περιγράφεται η αντίδραση της βασίλισσας της Κύπρου Ελένης Παλαιολογίνας, κόρης του δεσπότη του Μοριά Θεοδώρου Β΄ Παλαιολόγου και ανιψιάς του τελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα. Με την αναγγελία ότι *επήρεν ο άνομος Τούρκος την Πόλιν τη κη μαΐου, εποίκεν μεγάλην λύπην η άνωθεν ρήγαινα εις την Κύπρον*, σημειώνεται χαρακτηριστικά.

Στις *Μονωδίες* γνωστών λογίων ιερωμένων -όπως του Ιωάννη Ευγενικού, του Ματθαίου Καμαριώτη, του Μανουήλ Χριστώνυμου και του Ανδρόνικου Κάλλιστου- διακρίνεται όλη η πικρία για την απώλεια της Κωνσταντινούπολης. Η αποκατάσταση της προγενέστερης κατάστασης, όπως αφήνεται να εννοηθεί, ήταν θέμα χρόνου. Στους έμμετρους *Θρήνους* που γράφονται, από ανώνυμους κατά κανόνα συντάκτες, εγκωμιάζονται οι ηρωικές

◀ **Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος** όπως εικονίζεται σε χειρόγραφο τον 16ον αι. που περιέχει τους «Χρησμούς Λέοντος του Σοφού». Οι άγνωστες συνθήκες θανάτου του τελευταίου αυτοκράτορα υπέθαλψαν από την πρώτη στιγμή τη γένεση προφητειών και χρησμών. Με την πάροδο του χρόνου πήραν μορφή θρόνου. Είναι το μακρύ κεφάλαιο της χρησιμολογικής λεγόμενης φιλολογίας με κεντρικό πρόσωπο τον «μαρμαρωμένο βασιλιά» (φωτ.: «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», Εκδοτική Αθηνών).

Οι ελληνικές περιοχές

πράξεις των τελευταίων υπερασπιστών της Πόλης. Προέκτασή τους αποτέλεσαν οι λαϊκοί θρύλοι που αναπτύχθηκαν τα επόμενα χρόνια σχετικά με την Αλωση, μεταδομένοι από τους Κωνσταντινουπολίτες πρόσφυγες.

Στην Κρήτη

Οι μακραιώνιοι δεσμοί που συνέδεαν την Κρήτη με τη βυζαντινή αυτοκρατορία, παρά το γεγονός ότι το νησί από τις αρχές του 13ου αιώνα είχε περιέλθει στο βενετικό κράτος, παρέμεναν άρρηκτοι. Φυσικό λοιπόν ήταν να κινητοποιηθεί ο πληθυσμός του νησιού μπροστά στον κίνδυνο που αντιμετώπιζε η Κωνσταντινούπολη. Στην πρώτη φάση της πολιορκίας, τέσσερα κρητικά εμπορικά πλοία διέσπασαν τον ασφυκτικό κλοιό και μπήκαν στον Κεράτιο Κόλπο μεταφέροντας τρόφιμα. Αλλά και κατά το κρίσιμο διάστημα της τουρκικής επίθεσης η βοήθεια που προσφέρθηκε από τους Κρητικούς ήταν αξιόλογη. Στην πολεμική αναμέτρηση έλαβαν μέρος από την Κρήτη δύο ή τρεις πολεμικές γαλέρες. Επίσης τρία εμπορικά σκάφη, με κυβερνήτες τον Γεώργιο Σγουρό, τον Αντώνιο Γυαλινά και τον Αντώνιο Φιλομάτη.

Κατά τη διάρκεια των συμπλοκών που εκτυλίχθηκαν στα τείχη οι ναύτες των πλοίων από την Κρήτη επέδειξαν απaráμιλλο θάρρος. Ακόμη και όταν φαινόταν ότι έχει κριθεί η μάχη, όπως διηγείται ο Γεώργιος Σφραντζής, συνέχισαν να ανθίστανται με ηρωισμό. Το γεγονός προκάλεσε το θαυμασμό του Μωάμεθ και μέσω του απεσταλμένου του ήλθε σε διαπραγματεύσεις μαζί τους. Τελικά, εγκατέλειψαν οι Κρητικοί τον αγώνα, μόνο αφού τους επιτράπηκε να μπουκωθούν να ενδοκλήθουν στα καράβια τους και μαζί με τα όπλα και τις αποσκευές τους να αναχωρήσουν για το νησί τους.

Η τελευταία πράξη του δράματος που ζούσαν οι Κρητικοί γράφτηκε ύστερα από λίγες μέρες στη γενέτειρά τους. Τα πλοία στα οποία επέβαιναν έφτασαν στο Χάνδακα, μεταφέροντας τη θλιβερή είδηση. Να πώς παρουσιάζονται τα συναισθήματα των κατοίκων της Κρήτης σε μια ενθύμηση κώδικα του Βρετανικού Μουσείου (Lond. Brit. Mus. Addit. 34060, φ. 1v), ο οποίος προέρχεται από τη γνωστή μονή της Αγκαράθου:

... Και εγένετο ουν θλίψις και πολύ κλαυθμός εις την Κρήτην διά το θλιβερόν μίνυμα όπερ ήλθε, ότι χείρον τούτου ου γέγονεν, ούτε γενήσεται. Και Κύριος ο Θεός ελεήσει ημάς και λυτρώσεται ημάς της φοβεράς αυτού απειλής.

Πίσω από συγκινησιακά φορτισμένες λέξεις της ενθύμησης αποκαλύπτεται η ατμόσφαιρα που κυριάρχησε εκείνες τις μέρες στη Μεγαλόνησο. Διαφαίνεται ωστόσο και ο μεγάλος φόβος που άρχισε να κυριεύει τους κατοίκους της για το μέλλον. Ο κίνδυνος να δεχθεί επίθεση το νησί από τους Τούρκους ήταν πλέον ορατός.

Τη θλιβερή είδηση έσπευσαν να μεταφέρουν στη Δύση με επιστολές τους αρκετά πρόσωπα που συνέπεσε να βρίσκονται εκείνη την περίοδο στο νησί. Προηγήθηκε η επιστολή του εξόριστου νομικού Paolo Dotti προς τον αδελφό του στην Πάντοβα, στις 11 Ιουνίου. Το χρονικό διάστημα μεταξύ 5-26 Ιουλίου πολλοί άλλοι –καρδινάλιος Ισιδωρος, φιλικό πρόσωπο του Ισιδωρου (πιθανότατα ο ανθρωπιστής Francesco Griffolini d'Arezzo), fra Girolamo da Firenze, Lauro Quirini– ενημέρωσαν τους Δυτικούς θρησκευτικούς και πολιτικούς κύκλους τόσο για την Αλωση όσο και για το νέο σκηνικό που είχε διαμορφωθεί.

Στο σύνολό τους σχεδόν οι επιστολογράφοι δεν απέκλειαν το ενδεχόμενο να συνεχίσουν την προέλασή τους οι Τούρκοι και να στραφούν τελικά εναντίον της Δύσης. Οι απόψεις του καρδινάλιου Ισιδωρου, ο οποίος διέφυγε από την τουρκική αιχμαλωσία και, μέσω Χίου, διασώθηκε στην Κρήτη, κινούνται σε αυτό ακριβώς το μήκος κύματος. Σε επιστολή του προς τον πάπα Νικόλαο Ε', στις 15 Ιουλίου 1453, περιέγραφε τα γεγονότα που είχαν διαδραματιστεί στην Κωνσταντινούπολη στα οποία ήταν αυτόπτης μάρτυρας. Σχολιάζοντας τη μεγάλη δύναμη που είχε αποκτήσει πλέον ο Μωάμεθ επισήμαινε τον κίνδυνο να εξαπολύσει επίθεση εναντίον της Ιταλίας. Στην ίδια διαπίστωση είχε καταλήξει η Βενετία η οποία, θορυβημένη, αναζητήσε τρόπους για την αποτροπή του ενδεχόμενου τουρκικής επίθεσης.

► *Ο δεσπότης των Μορέως Δημήτριος Παλαιολόγος ως μοναχός, σε μικρογραφία χειρογράφου του 15ου αι. Με τον Δημήτριο Παλαιολόγο οβήγει η τελευταία εστία του Βυζαντίου. Εβλεπε την επιβίωσή του στον Μουρά μετά την Αλωση μόνο μέσα από συμβιβασμό με τους Τούρκους. Ωστόσο, το 1460 υποδουλώθηκε στον Πορθητή και πέφτοντας σε δυνάμεινα εξορίστηκε στο Διδυμότειχο όπου πέθανε ως μοναχός Λαβίδ το 1470 (φωτ.: «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», Εκδοτική Αθηνών).*

Το κλίμα έντασης που κυριαρχούσε στην Κρήτη συντηρούσαν οι δεκάδες πρόσφυγες από την Κωνσταντινούπολη που είχαν αρχίσει να συρρέουν. Ολοι τους, κουβαλώντας εφιαλτικές μνήμες, βρήκαν ασφαλές καταφύγιο στο νησί. Πεπειθισμένοι ότι ο χώρος του αποτελούσε τη συνέχεια του βυζαντινού κράτους.

Αλλά και οι υπόλοιποι κάτοικοι ελληνικών περιοχών είχαν την αντίληψη ότι η Κρήτη προοριζόταν να υποδεχτεί και να διαφυλάξει τη βυζαντινή κληρονομιά. Ενδεικτικοί των αντιλήψεων που επικρατούσαν είναι οι στίχοι του θρηνητικού ποιήματος Ανακάλυψα της Κωνσταντινούπολης το οποίο, σύμφωνα με την έρευνα, γράφτηκε στην Κύπρο στα μέσα του 15ου αιώνα. Στις τελευταίες στιγμές της ζωής του ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, για να μην πέσει στα χέρια των εχθρών το σώμα του, ζητεί από τους Ρωμιούς να τον αποκεφαλίσουν. Οι συμπολεμιστές του από την Κρήτη να στερξουν να μεταφέρουν το κεφάλι του στο νησί τους και να το μοιρολογήσουν. Ο συμβολισμός είναι ξεκάθαρος.

*Κόψετε το κεφάλιν μου, χριστιανοί Ρωμαιοί
επάρετέ το, Κρητικοί, βαστάτε το στην Κρήτην
να το ιδούν οι Κρητικοί να καρδιοπονέσουν,
να δείρουν τα στήθη τους, να χύσουν μαύρα δάκρυα
και να με μακαρίσουν όπι ούλους τούς αγάπουν.*

Κάτω από αυτές τις πρόσφορες συνθήκες εκδηλώθηκε στην Κρήτη, ύστερα από λίγους μήνες, συνωμοσία εναντίον της βενετικής διοίκησης. Πρόκειται για τη γνωστή από το όνομα του πρωτεργάτη της ως «επανάσταση του Σήφη Βλαστού». Σε αυτήν πήραν μέρος οι αντίπαλοι της Ενωσης της Φλωρεντίας και οι πρόσφυγες από την Κωνσταντινούπολη. Η εξέγερση ωστόσο κατεστάλη γρήγορα από τις βενετικές αρχές του νησιού και τιμωρήθηκαν παραδειγματικά οι υποκινητές της. Μεταξύ των κατηγοριών που απήγγειλε το Συμβούλιο των Δέκα στις 14 Νοεμβρίου 1454 εναντίον των ορθοδόξων ιερωμένων που πρωτοστάτησαν στη συνωμοσία, ήταν ότι για να πετύχουν το στόχο τους κατασκεύασαν επιστολή του αυτοκράτορα. Η πληροφορία φανερώνει τη σταθερή προσήλωση που είχε ο ελληνικός πληθυσμός της Κρήτης προς τον Βυζαντινό αυτοκράτορα. ❀

*...Και εγένετο ουν θλίψις
και πολύς κλαυθμός...*